

ALEXANDRU N. LAHOVARI. DIPLOMATUL ȘI OMUL POLITIC

LIVIU BRĂTESCU*

Provenit dintr-o familie cu o situație materială deosebită, Alexandru N. Lahovari avea să beneficieze încă din primii ani de viață de o educație aparte. El se încadra în felul acesta în tiparul generației sale, pentru care educația era, până la intrarea efectivă în arena politică, pe primul loc. Viziunea pe care Lahovari o avea asupra societății românești contribuia la integrarea lui încă de la primele acțiuni politice la care a luat parte, în familia ideologică conservatoare. Agitația, care a cuprins viața politică românească după 1866 și dorința multor lideri politici de a recurge la reforme radicale pentru reducerea diferenței dintre noul stat de la Nordul Dunării și statele apusene, nu au contribuit la pierderea „cumpătului” celui care avea să se remarce în întreaga sa activitate în primul rând prin diplomație. Bun observator al scenei politice românești și jucând nu de puține ori rolul de arbitru în cadrul grupărilor conservatoare, Lahovari a reușit, prin luările sale de poziție, să devină apreciat de oameni politici din tot spectrul politic românesc. Abordările atente, dar și tranșante, pe care le-a avut cu privire la subiecte ce țineau de politica externă l-au transformat, treptat, într-o adevărată autoritate a acestui domeniu. Toate aceste elemente au contribuit la conturarea unui portret de om politic conectat la problemele societății românești, pentru care cuvântul de ordine a fost mai degrabă echilibrul decât partizanatul politic.

Pentru el, politica externă a presupus o anumită dăruire în favoarea intereselor reale ale statului român și din acest motiv nu a ezitat, în condițiile unui climat internațional agitat, să facă apel la adversarii săi politici, pentru a nu duce nemulțumirile politice interne în plan extern. Conservator moderat, atent la adevăratele nevoi ale țării, dar preocupat de o bună poziționare a statului român în planul relațiilor internaționale, Alexandru N. Lahovari a devenit prin întreaga sa activitate un strălucit reprezentant al generației sale preocupat de realizarea unei evoluții firești a societății românești, departe de tendințele revoluționare, anarhice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

---

* Cercetător științific II, dr. Institutul de Istorie A. D. Xenopol, Academia Română, filiala Iași, e_mail: bratescu@gmail.com.

Istoriografia românească a acordat o atenție importantă vieții politice românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Biografiile celor mai importanți actori politici nu lipsesc nici ele. Dacă I. C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu sau Lascăr Catargiu au beneficiat de numeroase studii și lucrări consacrate activității și vieții lor, ambele familii politice românești (liberală și conservatoare) nu au înregistrat același interes pentru alți reprezentanți de marcă. Din rândurile liberalilor, un personaj din această categorie este, în opinia noastră, D. A. Sturdza, în timp ce, conservatorii se pot „lăuda”, la rândul lor, cu un personaj discret, dar extrem de interesant prin întreaga sa activitate precum Alexandru N. Lahovari. Argumente precum cele prezentate reprezintă doar câteva dintre motivele pentru care considerăm util un demers precum este cel de față, prin intermediul căruia dorim să realizăm o scurtă radiografie a personalității celui care, așa cum îl descria G. Bengescu, s-a distins prin „adâncimea cugetării, corectitudinea judecății, varietatea și întinderea cunoștințelor, știința cumplită a dreptului”¹. Admirat pentru elocința discursurilor sale de la tribuna Parlamentului, dar și a celor de la diferite întruniri publice, chiar și de către adversarii săi politici, Lahovari a reușit, dincolo de apartenența sa politică la familia conservatoare, să fie un important factor de echilibru într-o lume politică agitată. Moderația de care a dat dovadă în întreaga sa activitate publică poate fi explicată prin educația primită, dar și prin liniștea materială pe care a găsit-o în mediul familial.²

Dacă moderația a fost linia directoare a activității sale politice, fie că vorbim despre cea întreprinsă în plan intern sau în tărâm diplomatic, întrebarea care apare este dacă prin acțiunile desfășurate de omul politic conservator, mai ales în politica externă, care avea să devină domeniul său de excelență, putem vorbi de consecvența principiilor enunțate. În egală măsură, ne întrebăm dacă a existat ceea ce se numește, de regulă, o anumită *politică* în domeniul relațiilor internaționale aplicată de Lahovari, în momentul în care a ajuns ministru de externe. Identificarea unor răspunsuri la întrebările enunțate și la alte câteva reprezintă o parte din obiectivele acestei incursiuni în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea.

Născut la 16 august 1840, în familia lui Nicolae Lahovari și a Eufrosinei Iakovak³, Alexandru N. Lahovari s-a încadrat de la începutul vieții sale, într-un tipar educațional al copiilor din familiile boierești ale secolului al XIX-lea românesc. Studierea istoriei și a limbilor străine, în cadrul familial, a fost urmată de absolvirea

---

¹ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, Editura Silex, 1994, p. 213.

² Octav-George Lecca, *Famiile boierești române: istoric și genealogie*, București, Institutul de Arte Grafice Minerva, 1899, p. 541.

³ Alexandru Lahovari, *Discursuri politice. 1881-1896*, București, Tipografia și Fonderia De Litere Dor P. Cucu, 1905, p. V.

studiilor liceale la o școală pariziană (Liceul „Louis le Grand”)⁴, iar din 1862, a devenit absolvent al Facultății de Drept din capitala Franței, susținând o teză în domeniul dreptului roman, pentru ca, trei ani mai târziu, să obțină titlul de doctor în drept.⁵ Intrat în marea scenă a politicii românești la 1866, după ce s-a aflat într-o opoziție vizibilă cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza⁶, Alexandru Lahovari nu a ezitat după îndepărtarea acestuia de la tron să se implice în acțiunea de combatere a mișcării separatiste izbucnite la Iași, în primăvara anului 1866, remarcându-se prin intervenții energice în cadrul unor adunări publice organizate de autoritățile locale și centrale⁷. Adept al ideii de ordine și de progres măsurat, Lahovari s-a apropiat, imediat după instalarea noului regim politic, de lideri precum P.P. Carp, Gh. Gr. Cantacuzino și C. Grădișteanu, alături de care a pus bazele unei grupări politice numite *Juna dreaptă*, viitorul nucleu al Partidului Conservator.⁸

Devenit deputat de Vâlcea, în 1866⁹, Lahovari se remarcă, doi ani mai târziu, prin criticile formulate la adresa politicii militare a guvernului liberal, considerată drept una aventuroasă¹⁰, fapt care contribuia din plin la perceperea sa ca unul dintre adversarii redutabili ai executivului condus informal de I.C. Brătianu.¹¹ Întreaga activitate desfășurată atunci și luările de cuvânt îl poziționau foarte clar în arealul ideologic conservator, iar în aceste condiții, prezența lui ca ministru de justiție, în echipa condusă la 1870 de Manolache Costache Epureanu, apărea ca un fapt firesc pentru cunoscătorii mediului politic românesc.¹² În ciuda fermității de care guvernul Epureanu dădea dovadă în plan intern, criza politică reizbucnea în vara anului 1870, ajungându-se din nou la dizolvarea, în cursul lunii mai, a Parlamentului și convocarea unor noi alegeri.¹³ Deschiderea, la 15 iunie 1870¹⁴, a unui nou legislativ nu se dovedea o măsură suficientă pentru evitarea unor noi discuții tensionate, cauzate de această dată de izbucnirea conflictului franco-german.¹⁵ Din păcate pentru regimul politic instalat la 1866, contestațiile din vara anului 1870 luau turnura unor

---

⁴ George Bengescu, *Câteva suvenire ale carierei mele: Ion Ghica, Vasile Alecsandri, Alexandru Lahovari*, Bruxelles, Paul Lacomblez, 1899, p. 244.

⁵ Alexandru Lahovari, *Discursuri politice*, p. VII.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. VIII; la 1881, I. C. Brătianu, din postura de prim-ministru, le întindea o capcană conservatorilor, încercând să-i coopteze la guvernare și să profite de pe urma numeroaselor dispute din interiorul formațiunii, cf. Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, Editura Universității „Titu Maiorescu”, 2002, pp. 150-152.

⁹ Alexandru Lahovari, *Discursuri politice...*, p. VIII.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 33-35.

¹¹ *Ibidem*, p. VIII.

¹² *Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol. II: 1869-1875, ediție și prefață de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 95.

¹³ *Monitorul Oficial* (în continuare, MO), nr. 95, 2 mai 1870, p. 561; nr. 9, 5 mai 1870, p. 567.

¹⁴ *Memoriile Regelui Carol I...*, p. 105.

¹⁵ C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol I, București, Editura Ziarul Universul, 1935, p. 131.

acțiuni politice interpretate, exagerat este adevărat, de către unii istorici, drept acțiuni republicane.¹⁶ Postura de ministru al justiției, din acel moment¹⁷ și implicarea în dejucarea acțiunii orchestrate de Alexandru Candiano-Popescu¹⁸, îi asigura o vizibilitate publică pronunțată lui Alexandru Lahovari, iar participarea la noua structură guvernamentală, formată în jurul lui Lascăr Catargiu, la 11 martie 1871, era expresia solidarității manifestate în vara anului amintit cu elita conservatoare și suveranul țării în egală măsură.¹⁹

Noul guvern conservator, condus de un om cu experiența politică și de viață a lui Lascăr Catargiu, nu ezita prea mult în manifestarea autorității sale. Astfel, realizând faptul că restabilirea liniștii interne, și mai ales a încrederii între monarh și țară, nu se putea realiza având un Parlament ale cărui opțiuni erau binecunoscute, guvernul solicita suveranului elaborarea decretului de dizolvarea a Parlamentului, (act ce era publicat pe 16 martie) și organizarea de noi alegeri.²⁰ Alexandru Lahovari²¹ era unul dintre liderii care înțelegea foarte bine faptul că România își juca acum una dintre ultimele ei cărți, motiv pentru care simțea nevoia, la 31 mai 1871, în clipa în care citea răspunsul la mesajul tronului, să afirme necesitatea unei politici interne bazate pe ordine și pe respectarea autorității.²² Încântați, evident, de constatările făcute de monarh, după călătoria efectuată în țară, în urma căreia declara că „țara este eminentamente conservatoare”²³, liderii Dreptei veneau deloc întâmplător, dat fiind contextul intern și internațional, la începutul anului 1873, cu un proiect de modificare a unor articole ale Codului penal.²⁴ Raportorul acestei legi era nimeni altul decât Alexandru Lahovari²⁵, tot el fiind cel care, după discuțiile purtate cu Titu Maiorescu, își exprima acordul, la 23 ianuarie 1873, față de amendamentul propus de acesta, prin care se elimina posibilitatea emiterii unui mandat de arestare pentru o persoană acuzată de ceea ce era numit de inițiatorul Codului – delict de presă.²⁶

¹⁶ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți...*, p. 30.

¹⁷ M.O., nr. 116, 30 mai 1871, p. 627; *Alexandru N. Lahovari: moartea și înmormântarea lui, 1897*, București, Stabilimentul grafic I.V. Socecu, 1899.

¹⁸ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871-1877), București, Editura Eminescu, 1987, p. 18.

¹⁹ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți...*, p. 34.

²⁰ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, p. 12.

²¹ „La domnul Lahovari este perfectă armonie între ideile sale, temperamentul său, acțiunile sale, educația și condiția sa. Dintre toți conservatorii, Lahovari este cel mai fanatic apărător al doctrinelor clasice economice și desigur cel mai mare dușman al intervenționismului statului în economie” în George Panu, *Portrete și tipuri parlamentare*, Iași, Editura Alfa, 2001, p. 90.

²² Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare*, vol. II 1868-1872, București, Tipografia Dor P. Cucu, f.a., pp. 315-320.

²³ D. A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I. Fapte, cuvântări, documente*, tomul I (1866-1876), București, Editura Academiei Române, 1906, p. 616.

²⁴ George Bengescu, *Câteva suveniruri...*, pp. 259-260.

²⁵ Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România (1859-1918)*, București, Editura Albatros, 1995, p. 125.

²⁶ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, pp. 95-97.

Stabilitatea politică internă din timpul guvernării conservatoare impulsionată și de legi precum cea amintită era importantă, dar nu și suficientă pentru următoarele obiective pe care statul român le avea de atins. Aceasta era explicația pentru care, fără să aibă motive prea multe de nemulțumire, monarhul înceta din 15/27 noiembrie 1875, când avea loc deschiderea lucrărilor Parlamentului²⁷, să-și mai manifeste susținerea pentru conservatori. Câteva luni mai târziu, noua majoritate parlamentară liberală declanșa o anchetă, în care implica 11 membri ai guvernului conservator, printre care se afla și Alexandru Lahovari, acuzați public pentru gestionarea incorectă a desfășurării alegerilor, dar și pentru ceea ce se presupunea că fuseseră încercări repetate de corupere ale magistraților.²⁸ Radicalizarea luptei politice din acel moment a lăsat urme vizibile în anii de după războiul de independență. Întreaga responsabilitate pentru soluționarea problemelor apărute în urma deciziilor luate în timpul Congresului de la Berlin, de către puterile europene, cu privire la problema israelită²⁹, chestiunea Dunării, revizuirea Constituției, proclamarea Regatului le revenea, în acest context, liberalilor.³⁰

A doua problemă amintită a devenit, în anii următori, una foarte delicată, dacă ne gândim la modul în care avea să evolueze în timp. Unul dintre cei care o va invoca de fiecare dată, când i se ivea ocazia, era Alexandru Lahovari. Exprimarea, la tribuna Parlamentului a acordului pentru proclamarea Regatului³¹, nu l-a determinat pe liderul conservator muntean să nu-l critice pe primul ministru, la 4 decembrie 1881, pentru faptul că patosul manifestat în luările de cuvânt susținute la întrunirile publice interne cu privire la problema Dunării nu se regăsea și în notele trimise către reprezentanții noștri din capitalele europene.³² Nelăsându-se atras de propunerea lui I.C. Brătianu, de a face parte dintr-o nouă structură guvernamentală, așa cum intenționa acesta după proclamarea Regatului³³, Lahovari nu a ezitat să-și exprime temerea în privința faptului că, după obținerea acordului pentru proclamarea regatului din partea unor guverne vecine, în speță cel al Austro-Ungariei, România

---

²⁷ *Memoriile regelui Carol I...* pp. 397-398.

²⁸ Alexandru Lahovari, *Discursuri politice*, p. XII; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, p. 86.

²⁹ Ioan Căpreanu, *Istoria partidelor politice românești (1859-2002)*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2009, p. 81.

³⁰ George Bengescu, *Câteva suvenire...*, pp. 251-252.

³¹ C. Gane, *P. P. Carp...*, p.245.

³² Iulian Cârțână, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, București, Editura Științifică, 1972, p. 80. La 4 decembrie 1881, Lahovari reproșa guvernului faptul că în problema Dunării există o atitudine diferită în plan intern față de cel din plan extern, făcând aluzii la cunoscutele note guvernamentale trimise românilor în străinătate, prin care li se cerea să nu critice poziția niciunei puteri în chestiunea amintită, cf. Iulian Cârțână, Eduardt Samoilă, *Geopolita Dunării. Dunărea în relațiile internaționale*, Târgoviște, Editura Transversal, 2010, p. 101.

³³ C. Gane, *P. P. Carp...*, p. 242. Carp poartă discuția despre o colaborare mai strânsă cu liberalii după propunerea făcută de Brătianu și lui Th. Rosetti, Titu Maiorescu, Nicu Gane, Alexandru Lahovari și Grigore Păucescu.

ar fi cedat presiunilor venite dinspre dubla monarhie în problema Dunării.³⁴ Încercarea guvernului austriac de a realiza o comisie formată din reprezentanții statelor riverane la Dunăre, pentru supravegherea navigației, ridica guvernului român o serioasă problemă, în condițiile în care exista o importantă presiune internă în privința acestui subiect. Prezent în Parlament, la 28 mai 1881³⁵, Lahovari recomanda din nou executivului de la București mai multă fermitate în fața ofensivei austriece³⁶, dată fiind existența deja a unui tratat care recunoștea drepturile României pentru circulația pe Dunăre.³⁷

Tensiuni politice apăreau în această perioadă la București și din cauza modului în care era tratată problema drepturilor și libertăților românilor din Transilvania, de către autoritățile vieneze. Preocupat să păstreze relații cât mai cordiale cu austrieii, guvernul român a procedat chiar la expulzarea câtorva sute de români din Regat, ceea ce declanșa automat o serie întreagă de reproșuri din partea opoziției, cei mai vocali fiind Alexandru Lahovari³⁸, Mihail Kogălniceanu și Nicolae Blarenberg.³⁹ Întreaga lor intervenție a luat forma unei moțiuni, prin care arătau că dat fiind faptul că nu exista nicio convenție, care să reglementeze extrădările cu statele vecine, România nu era obligată la un asemenea gest politic, mai ales când era vorba despre familii de origine română. Fără să reprezinte o mare surpriză pentru

---

³⁴ M.O., nr. 43, 28 mai 1881, Dezbaterile Adunării Deputaților (D.A.D.), p. 1401; La sfârșitul lunii mai 1881, Alexandru Lahovari rostea în Parlament: „Această Dunăre e a noastră. Am plătit-o destul în trecut, căci au fost secole în care ea a dus la mare, mai mult sânge românesc decât apă”, în C. Xenii, *Take Ionescu 1858-1922*, București, Universul, 1932, p. 50; *Carol I: corespondență privată 1878-1912*, ediție îngrijită de Sorin Cristescu, Ion Bulei, București: Editura Tritonic, 2005, p. 113.

³⁵ Iulian Cârțână, Eduard Samoilă, *Geopolitica Dunării...*, p. 97.

³⁶ Atitudinea celor aflați în opoziție față de guvernul liberal devenea limpede din momentul în care în Senat înțepa să se discute foarte precis despre răspunsul la mesajul tronului, în care era amintită importanța navigației pe Dunăre și necesitatea unei atitudini mai ferme din partea liberalilor aflați la putere, cf. Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918*, București, Editura Academiei Române, 1983, p. 125; Doi dintre membrii opoziției, George Vernescu și Alexandru Lahovari, nu pierdeau ocazia să atragă atenția executivului în privința riscurilor pe care și le asuma în condițiile în care maniera de a dialoga cu celelalte formațiuni politice, pe teme de interes național, cum ar fi diferitele angajamente externe ale statului român era considerată cel puțin păguboasă, în Dezbaterile Senatului, sesiunea 1881/1882, 1 decembrie 1881, p. 111. Aceștia arătau că nu pot promite sprijinul lor într-o chestiune a cărei modalitate de rezolvare nu o cunoșteau, dat fiind refuzul guvernului de a comunica demersurile și actele diplomatice referitoare la acțiunile sale în această problemă, cf. Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *Istoria parlamentului*, p. 125. Axat pe hotărârea statului pe care-l conducea, de a se opune oricărui tratat prin care navigația pe Dunăre era rezervată acțiunilor unei singure puteri, Carol atrăgea și el atenția opiniei publice europene asupra slabei disponibilități a statului român de a face noi compromisuri în privința intereselor sale externe.

³⁷ Iulian Cârțână, Eduard Samoilă, *Geopolitica Dunării...*, pp. 100-101.

³⁸ În această privință, Lahovari, devenit membru al guvernului, își va nuanța opinia, cf. Lahovari, *Discursuri parlamentare*, p. 142.

³⁹ Opoziția formată din liderii amintiți, la care se adaugă Lascăr Catargiu și G. Vernescu s-a manifestat puternic mai întâi la 22 decembrie 1882, când este adus proiectul de revizuire a Constituției, cf. C. Gane, *P. P. Carp...*, p. 304.

cunoscătorii mediului politic autohton, majoritatea parlamentară liberală a respins moțiunea depusă de opoziție.⁴⁰ În ciuda depășirii delicatului moment al moțiunii, Brătianu simțea nevoia să intervină public, pentru a le explica parlamentarilor riscul la care s-ar fi supus România, dacă, în situația în care Imperiul Otoman reprezenta în continuare un pericol în Balcani, guvernul de la București ar fi avut o relație tensionată și cu Austria.⁴¹ Nu puțini erau diplomații europeni care priveau în continuare România ca pe un vulcan politic.⁴²

Nelăsându-se deloc impresionat de pledoaria lui I.C. Brătianu și nici de explicațiile acestuia, Lahovari, dar și alți parlamentari din opoziție întreprindeau o nouă șarjă retorică la adresa liberalilor, după apariția planului Barrère.⁴³ Lui aveau să i se alăture George Vernescu, P.P. Carp, M. Kogălniceanu, din perspectiva cărora modul în care acționase guvernul de la București, în problema Dunării, contribuise la apariția acestui plan, considerat un adevărat eșec diplomatic pentru România. Același lider conservator muntean considera de datoria sa să atragă atenția asupra faptului că entuziasmul provocat de rapida recunoaștere externă a proclamării regatului nu trebuia să fie o stare de spirit prelungită, ci dimpotrivă, importantul act politic trebuia urmat de o politică externă mai dinamică și cu o strategie coerentă de promovare a intereselor românești în plan internațional.⁴⁴

În fața unei asemenea situații, liberalii din jurul primului ministru împreună cu acesta, încercau, și fără a produce o mare surpriză reușeau, să creeze un nou moment delicat în rândurile conservatorilor, pe care cei din urmă reușeau însă să-l gestioneze corespunzător. Modalitatea aleasă a fost una foarte simplă, și anume cooptarea a trei lideri junimiști în structurile guvernului – P.P. Carp la

---

⁴⁰ Paraschiva Cîncea, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței ei de stat*, București, Editura Științifică, 1974, p. 132.

⁴¹ *Discursul lui I. C. Brătianu din 4 decembrie 1881*, în C.I. Băicoianu, *Dunărea, privire istorică, economică și politică*, cu o prefață de Vintilă Brătianu, București, Tipografia Eminescu, 1915, p. 275.

⁴² I. C. Brătianu: „Domnilor, îmi zicea un om de stat, într-o chestiune oarecare: ei bine și ce veți câștiga prin rezistența dumneavoastră înaintea Europei întregi? Nu vedeți la ce vă expuneți?”, cf. C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II (1878-1884), București, Editura Eminescu, 1993, p. 145.

⁴³ C. Băicoianu, *Dunărea, privire istorică*, p. 69. România nu putea să admită instituirea unei comisii mixte pe care *Tratatul de la Berlin* nu o prevăzuse și nu înțelegea de ce ar avea Austro-Ungaria dreptul să participe într-o astfel de comisie, câtă vreme ea nu era riverană, iar articolul 55 al Tratatului de la Berlin le creaa tocmai riveranilor Dunării de Jos privilegiul de a hotărî în apele lor (*ibidem*, pp. 76-77). Familia politică conservatoare cunoștea, în anii următori, și alte momente delicate, generate de o dinamică aparte ce exista în interiorul ei. Un exemplu în acest sens era publicarea unui text semnat de Titu Maiorescu, în ziarul „Timpul”, la începutul anului 1881, prin care acesta afirma că guvernul liberal condus de I.C. Brătianu se afla încă din 1877 sub influența Rusiei, cf. *Românul*, 12, 13 ianuarie 1881, p. 1, sau dezbaterile destul de aprinse pe diferite teme care aveau loc la același ziar între Eminescu și Lahovari, cf. Traian Vedinaș, *Proiecte și paradigme în gândirea socială românească*, Cluj, Editura Diotima & Argonaut, 2004, p. 29.

⁴⁴ C. Xenii, *Take Ionescu*, p. 62.

Viena⁴⁵, P. Mavrogheni la Constantinopol, iar N. Kretzulescu la Petersburg.⁴⁶ Foarte interesant devenea jocul echipei din jurul lui P.P. Carp, care, la începutul lunii martie 1882, le cerea oamenilor politici din aceeași familie ideologică cu el să susțină în perioada următoare, politica externă a guvernului român și mai ales acțiunile pe care urmau să le desfășoare ei, din postura de reprezentanți ai statului român.⁴⁷ Diplomația austriacă, foarte atentă la mișcările de pe scena politică românească, constata existența unui curent majoritar în opinia publică românească, antihabsburgic, dar remarca, în același timp, și preocuparea lui George Lahovary, fratele diplomatului Alexandru Lahovary, de a înființa un ziar redactat în limba franceză – „La Dâmbovitza”, ce urma să întreprindă o campanie favorabilă Austro-Ungariei.⁴⁸ În ciuda victoriei obținute în alegerile din 24-25 ianuarie 1888⁴⁹, poziția echipei ministeriale structurată în jurul lui I.C.Brătianu devenea tot mai slăbită⁵⁰ astfel încât demisia cabinetului liberal apărea ca un gest absolut firesc.⁵¹

Următoarele luni arătau o formațiune ministerială de esență conservatoare ezitantă, ori, în aceste condiții, dizolvarea Parlamentului, pe 9 septembrie 1888 (noile alegeri erau fixate între 12-14 octombrie, pentru Cameră și 16-18 octombrie, pentru Senat)⁵², se contura ca fiind singura soluție politică viabilă. Suveranul român, dar și guvernul manifestau, în ciuda tumultului vieții politice interne și internaționale, preocupări reale pentru menținerea unor relații cordiale cu marile puteri⁵³, dar și de profesionalizare a activității celor care lucrau în Ministerul Afacerilor Externe. Principalele probleme în acest sens le reprezentau circulația informațiilor și modul în care conducerea ministerului de resort primea informații de la diferiții reprezentanți din străinătate, cu referire la situația economică, politică și socială din țările în care-și desfășurau activitatea.⁵⁴

⁴⁵ Andrei Alexandru Căpușan, *Diplomați români de elită*, București, Editura Ars Docendi, 2009, p. 108.

⁴⁶ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare, cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. III (1881-1888), București, Editura Albatros, 2003, p. 32.

⁴⁷ Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne: Partidul Conservator*, București, Editura Politică, 1987, p. 40.

⁴⁸ Arhivele Naționale ale României, București, (A.N.R), Fond Carol I, Casa Regală, dosar 3, 5 august 1885, f. 31-33.

⁴⁹ Biblioteca Națională Colecții Speciale (B.N.C.S), Fond Brătianu, dosar 713, 1887-1924, ff. 11-15.

⁵⁰ Radu Portocală, *Scânteietoarea personalitate a lui Alexandru Djuvara*, București, 1943, p. 48.

⁵¹ A.N.I.C., Fond Carol I, Casa Regală, dosar 8, 1888, fila 81.

⁵² Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți...*, p. 64. La 1 noiembrie 1888, era ales, ca președinte al deputaților, Lascăr Catargiu, iar la Senat, Ion Emanoil Florescu, guvernul fiind condus în continuare de Theodor Rosetti, în *Ibidem*, p. 66.

⁵³ Ministerul Afacerilor Externe (M.A.E), Fond Arhiva Istorică Centrală, dosar 173, 1 noiembrie 1888, f. 108.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 109; M.A.E., Fond Paris, vol. 10, 1887-1892, București, 1 februarie 1889.

Tensiunea acumulată în cei doisprezece ani de guvernare liberală nu a dispărut în mod automat, după plecarea echipei ministeriale condusă de I.C. Brătianu. Noul prim-ministru, Theodor Rosetti, a beneficiat, pentru început, de sprijinul liberalilor, care votau bugetul pe anul financiar 1888-1889⁵⁵, fapt care ajută pentru moment echipa guvernamentală, mai ales în condițiile neînțelegerilor existente în interiorul familiei politice conservatoare.⁵⁶ După aproape un an de căutări și ezitări, reprezentanții Partidului Conservator a obținut guvernarea sub conducerea lui Lascăr Catargiu, la 30 martie 1889, aceasta funcționând într-o formulă ministerială din care au făcut parte Gh. Manu și Alexandru Lahovari⁵⁷, până în luna noiembrie a aceluiași an.⁵⁸ Adevărata sa forță politică o va manifesta, Alexandru Lahovari, în postura de ministru de externe⁵⁹, funcție pe care o va ocupa din martie 1889 până în octombrie 1895.⁶⁰ Pentru un lider politic ce se făcuse remarcat mai degrabă ca un apărător al ordinii și stabilității, dar și ca un bun cunoscător al contextului internațional, pledoariile sale încă de la începutul mandatului, în favoarea stabilirii unui consens al tuturor actorilor politici în privința unei politici externe neutre⁶¹, apăreau ca un fapt normal. O astfel de linie politică se impunea măcar și pentru jocul abil făcut de puterile vecine. Prima provocare pentru șeful diplomației românești datează din vara anului 1889, după publicarea unei hărți intitulate „România”, întocmită de Nicolae Mihăilescu, profesor de geografie la Liceul „Nicolae Basarab”, în care Austro-Ungaria apărea ca un stat ce avea graniță la Tisa.⁶²

---

⁵⁵ Traian Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX (1888-1899)*, București, Editura Academiei Române, 1967, p. 54.

⁵⁶ Adrian-Paul Iliescu, Mihai-Radu Solcan (ed.), *Limitele Puterii*, București, Editura All, 1994, p. 156.

⁵⁷ Din toamna anului 1888 până la preluarea funcției de prim-ministru, de către Lascăr Catargiu, în martie 1889, Lahovari avea să exercite funcția de ministru al domeniilor, finalizând proiectul de lege privind vânzarea unor suprafețe de pământ către țărani, cf. Al. Lahovari, *Discursuri politice*, p. XVIII.

⁵⁸ Traian Lungu, *Viața politică în România...*, p. 85.

⁵⁹ Alexandru Lahovari, din postura de ministru de Externe, încerca printre altele și o fluidizare a informațiilor între legațiile românești din străinătate, astfel încât reprezentanții României, aflați într-o capitală, să poată cunoaște într-un timp cât mai scurt care era poziția guvernului român față de un eveniment petrecut în oricare colț al lumii, cf. M.A.E., Fond Arhiva Istorică Centrală, f. 196, 12 octombrie 1889.

⁶⁰ Traian Lungu, *Viața politică în România...*, pp. 84-85

⁶¹ Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare*, pp. 140-143.

⁶² B.N.C.S., Fond Brătianu, dosar 590, 1889, f. 12 față, 12 august 1889. Îngrijorarea lui Theodor Văcărescu, cel care-l informa despre existența unei astfel de hărți, pe Al. N. Lahovari, era generată de faptul că subiectul fusese discutat în cadrul guvernului habsburgic, însă contele Kalnoky fusese cel care temperase lucrurile. Ca de fiecare dată, când apăreau astfel de manifestări, Guvernul român le plasa în sfera privată, arătând că harta incriminată de austrieci nu era autorizată și nici aprobată de Ministerul Instrucțiunii sau de Consiliul Superior al aceluiași minister, cf. *Ibidem*, f. 13.

Preluând portofoliul de la Externe cu o agendă de lucru foarte încărcată, Lahovari⁶³ nu ezita să se pronunțe atunci când i se oferea ocazia, cu privire la doctrina conservatoare sau la probleme de ordin intern⁶⁴, în viziunea lui existând o realitate a societății românești, care impunea un anumit ritm programului de reforme reclamat de opinia publică.⁶⁵ Entuziasmul și virulența din opoziție, față de abordările guvernului liberal în problema libertății de navigație a României pe Dunăre și în cea a românilor din Transilvania, erau înlocuite cu o pledoarie făcută în favoarea unui dialog permanent cu Viena, în vederea identificării, de comun acord, a celor mai bune soluții pentru rezolvarea celor două divergențe. Opoziția, la rândul ei, condusă de această dată de D.A. Sturdza, nu putea pierde ocazia să nu critice guvernul conservator, pentru ceea ce era descrisă ca fiind o neimplicare a autorităților centrale de la București în susținerea românilor de peste munți.⁶⁶ Atitudinea lui Lahovari putea fi criticată din perspectiva unei schimbări de poziție, dar eficiența politică a strategiei adoptate de el era evidentă, dacă ținem cont de faptul că, după mai multe discuții, Viena decidea grațierea românilor memorandiști.⁶⁷

Pentru Guvernul Catargiu, delicată devenea și situația creată în timpul mandatului exercitat de Th. Rosetti, pe linia relației României cu Rusia. De această dată, tensiunea apărută era urmare a deciziei de expulzare a unor supuși ruși, din cauza unor activități desfășurate de aceștia la nordul Dunării. Diplomația rusă dădea dovadă, și de această dată, de lipsă de tact, cerând rezolvarea problemei supușilor ruși într-un timp foarte scurt și într-o manieră satisfăcătoare intereselor ei. Chiar dacă nu primea prea multe explicații, cu privire la această formulă destul de ambiguă, Lahovari considera că era de datoria lui să găsească modalitatea prin care să instituie o relație de bună vecinătate cu Rusia.⁶⁸ Aceasta era rațiunea pentru care ministrul de externe român încerca să convingă autoritățile de la Petersburg de faptul că fostul

---

⁶³ Ion Bălăceanu, *Amintiri politice și diplomatice: 1848-1903*, ediție îngrijită de Georgeta Penelea Filitti, București, Editura Cavallioti, 2002, p. 267.

⁶⁴ Dorind să închidă discuțiile legate de legitimitatea unor lideri de a conduce Partidul Conservator, Al. Lahovari susținea, în cadrul ședinței Camerei Deputaților la 31 martie 1889, faptul că exista un merit incontestabil al lui P.P. Carp în evoluția partidului cf. Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne*, p. 89.

⁶⁵ Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad (editori), *A fi conservator. Antologie, comentarii și bibliografie*, București, Editura Meridiane, 2002, p. 215.

⁶⁶ Alexandru Lahovari, *Discursuri politice*, p. XXV.

⁶⁷ *Ibidem*, p. XXIV. La 21 iunie 1893, N. A. Fonton, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar rus în România îl informa pe ministrul de externe rus, N.K. Giers, despre reacțiile opiniei publice românești față de procesul memorandiștilor, cf. Flavius Solomom, Adrian-Bogdan Ceobanu, Andreu Cușco, Grigori Șkundin (editori), *Rapoarte diplomatice ruse din România (1888-1898)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, nr. 38, pp. 287-288.

⁶⁸ Al. Lahovari dezmințea intervenția lui Th. Rosetti, prin care acesta își arătase îngrijorarea că noul guvern le-ar fi putut acorda iconarilor despăgubiri, în Al. Lahovari, *Discursuri parlamentare*, pp. 150-151; Ion Bălăceanu notează, în memoriile sale, faptul că la fel ca și alți oameni politici români, de origine grecescască, Lahovari avea simpatii rusești, dar nu demonstrează suficient acest fapt, cf. Ion Bălăceanu, *Amintiri politice*, p. 277.

guvern nu acționase împotriva unor supuși ruși, ci doar a 12 indivizi care comiseseră gesturi considerate drept inacceptabile de către autoritățile de la București.⁶⁹ Explicațiile oferite de echipa ministerială condusă de Catargiu erau în cele din urmă acceptate și pentru că exista convingerea, din partea guvernului rus, că o prelungire a ostilităților dintre cele două țări nu era de dorit, în condițiile în care nu existau dovezi din partea noului guvern de la București, din care să rezulte că acesta ar continua linia politicii externe a guvernelor anterioare, definită ca una antirusescă.⁷⁰

Existența unei asemenea percepții îl ajuta pe Lahovari să depășească momentul critic amintit, dar oricât de mult și-ar fi dorit, liderul conservator nu putea produce o ruptură totală de politica externă inițiată și promovată de fostul guvern liberal. Conștient fiind de importanța unei bune colaborări cu Tripla Alianță, Lahovari realiza, în vara anului 1889, o vizită la Viena și Berlin. Intenția de menținere a României în aceeași alianță politico-diplomatică menționată era adusă la cunoștința echipei ministeriale, care se forma sub bagheta lui Gh. Manu, la 5 noiembrie 1889, dar și a noului guvern conservator, alcătuit în 1891. Nemulțumit de colaborarea cu majoritatea parlamentară, Lascăr Catargiu îciseruse regelui Carol dizolvarea Parlamentului. Sfătuit de Manu și Lahovari, monarhul nu acceptase de această dată să facă pe placul executivului⁷¹, iar în urma acestei decizii, Catargiu considera firesc gestul de a-și prezenta demisia, la 5 noiembrie 1889.⁷² Aveau să urmeze din acel moment doi ani de noi căutări în familia politică conservatoare, care reușea, în ciuda instabilității politice evidente, să promoveze și să aprobe în Parlament legi din domeniul financiar, administrativ, judecătoresc și cel al pensiilor civile.⁷³ Dificultățile pentru asigurarea unei guvernări stabile erau numeroase, în condițiile în care președintele Senatului, Ion Em. Florescu, avea o contribuție importantă la respingerea unei legi a învățământului, propusă Parlamentului de către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Titu Maiorescu.⁷⁴ Pentru un militar de carieră și un om politic cu convingeri ferme, așa cum era Manu, o asemenea situație nu putea fi acceptată și, în consecință, scena politică românească înregistra la scurt timp retragerea primului ministru și, implicit, a întregului guvern.⁷⁵

---

⁶⁹ Al. Lahovari, *Discursuri parlamentare*, pp. 158-159. „Marea fericire ar fi pentru noi ca furtuna care amenință Europa, ca această furtună să ne lase pe noi în pace, în micul nostru colț; dacă nu se va putea, atunci trebuie să știe oricine că suntem înarmați, că avem și dorința, dar și putința de a ne apăra, în Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, București: Editura Fundației Pro, 2004, p. 114.

⁷⁰ Carol I: *corespondența privată*, p. 248.

⁷¹ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți...*, p. 71.

⁷² Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne*, p. 94. Vezi și Daniel Barbu, *Politica pentru barbari*, București, Editura Nemira, 2005, p. 99.

⁷³ *Timpul*, 10 februarie 1890, p. 1; Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți...*, p. 73; D.A.D., 15 februarie 1890, p. 83. Acest fapt se datora și prezenței în cadrul grupului de susținători a lui Al. Lahovari, Gr. Păucescu, M. Ghermani, cu toții fiind miniștri ai Cabinetului conservator și, nu în cele din urmă, a lui Gh. Gr. Cantacuzino, în „*Timpul*”, 12 mai 1890, p. 2.

⁷⁴ Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne*, p. 114.

⁷⁵ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, p. 288.

Apropierea României de Tripla Alianță nu mai reprezenta un secret, de multă vreme. Ceea ce doreau însă unii deputați, precum Ionel Grădișteanu, la 14 decembrie 1890, era ca situația românilor din Transilvania să nu lipsească din cadrul discuțiilor dintre guvernul de la București și cel de la Viena. Destul de încorsetat prin intervenții publice de o asemenea factură, ministrul român de externe declara de la tribuna Parlamentului, dând în felul acesta greutate intervenției sale, faptul că echipa ministerială de la București nu putea interveni în ceea ce se considera ca fiind afacerile interne ale Austro-Ungariei; acesta nu ezita însă să afirme că tratamentul românilor din dubla monarhie va fi o „cauză a nealipirii noastre sincere la Tripla Alianță”⁷⁶. Fără a fi încântat de situația în care se afla, Lahovari declara tot atunci că echipa ministerială din care făcea parte nu putea încuraja mișcarea națională, dar nici nu credea că trebuia să împiedice formele de manifestare ale acesteia, dacă erau respectate legile țării.⁷⁷ Dincolo de disputele create în jurul legiferării votului universal⁷⁸ și de apariția unor fracțiuni între vechii colaboratori, precum Vernescu și Catargiu⁷⁹, care se adăugau unor mai vechi dispute politice interne⁸⁰, conservatorii acordau, în cursul anului 1891⁸¹, o atenție suficient de mare și politicii externe a României, respectiv modului de poziționare pe mai departe a statului român față de Tripla Alianță. În condițiile în care șeful Guvernului și ministrul de externe conservator, ambii susținători ai unei politici externe neutre, îi acordau, în octombrie 1891, sprijinul necesar lui Carol I, pentru reînnoirea tratatului cu Tripla Alianță⁸², acesta, la rândul său, accepta solicitarea venită din partea primului ministru, referitoare la emiterea decretului de dizolvare a Parlamentului și de organizare, la începutul anului 1892, a unor noi alegeri⁸³. Format după aceleași reguli ca până atunci, noul legislativ reușea să asigure o importantă stabilitate guvernului conservator. Doctrina „progresului măsurat și ponderat”, așa cum își defineau conservatorii linia politică⁸⁴, stătea la baza mai multor acțiuni politice ce aveau ca

⁷⁶ Alexandru N. Lahovari: *moartea și înmormintarea lui*, p. 124.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Laurențiu Vlad, *Conservatorismul românesc. Concepte, idei, programe*, București, Editura Nemira, 2006, p. 79.

⁷⁹ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți...*, p. 78; *Carol I – Corespondență personală (1878-1912)*, p. 269.

⁸⁰ „De la retragerea lui Brătianu domnește o mare zăpăceală în partide, care folosesc doar intrigilor panslaviste încât este greu de format și de menținut un guvern viabil și puternic. Influența lui Brătianu este în creștere în țară astfel încât există speranța să-l vedem în curând la putere”, în *Carol I: corespondența privată*, pp. 247-248.

⁸¹ Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, ediția a III-a, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2011, p. 170.

⁸² Keith Hitchins, *România 1866-1947*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 153.

⁸³ Noul Parlament s-a întrunit după aflarea rezultatului alegerilor la 25 februarie 1892, printre aleșii naționali figurând și oratori renumiți precum Take Ionescu, tot mai apropiat de conservatori. În discursul său din ianuarie 1892, Lahovari dezmințea categoric zvonul potrivit căruia ar fi ordonat armatei să tragă în mulțime, la 1870, cf. Alexandru Lahovari, *op. cit.*, p. XXIV.

⁸⁴ Gane, *P.P. Carp...*, pp. 124-126, 129.

obiectiv susținerea unor instituții fundamentale precum proprietatea, religia și monarhia.⁸⁵

Nedorind să treacă prea mult timp de la purtarea unor discuții, precum erau cele din toamna anului 1891, cu Austro-Ungaria, Lahovary semna la 13 iulie 1892, în numele guvernului român, alături de primul ministru, la Sinaia, și de A. Goluchowski, al doilea tratat cu Austro-Ungaria.⁸⁶ Rațiunea pentru care guvernul conservator făcea un asemenea pas era strâns legată de temerile destul de răspândite în acel moment în România, potrivit cărora exista posibilitatea realizării unei alianțe între state precum Austria și Rusia, în dauna intereselor politice ale României.⁸⁷

Aceeași experiență a lui Lahovari îl determina ca în contextul unui climat politic internațional deosebit de agitat⁸⁸, să intuiască corect faptul că România trebuia să-și deschidă porțile de comunicare și către alte state decât cele cu care exista deja un tratat încheiat. Aceasta era de altfel și logica în baza căreia România s-a făcut în această perioadă pași concreți pentru apropierea de Italia, Lahovari realizând în calitate sa oficială, o vizită regelui Italiei. Modul de raportare a lui Lahovari, la diferitele guverne europene, dar și fermitatea arătată atunci când interesele statului român ar fi putut fi prejudiciate, îi atrăgeau printre altele și admirația monarhului italian, care și-a exprimat aprecierea pentru diplomatul român, la 15 martie 1892, respectiv 19 decembrie 1894. Aceeași abilitate o arăta Lahovari și în privința relației cu suveranul pontif. Discuțiile ușor tensionate, apărute după ce arhiepiscopul catolic de la București, Grigore Palama, deceda, iar problema înlocuirii acestuia devenea la un moment dat una acută, aveau să fie depășite destul de rapid. Abilitățile sale și calitatea de bun negociator, de care dăduse dovadă și până atunci îl îndreptăța, în același an 1891, să fie cel care semna documentul prin care se perfecta căsătoria principelui Ferdinand cu Principesa de Edinburg, pe 23 noiembrie 1891.⁸⁹

Pentru Lahovari, devenea limpede în această perioadă faptul că, dincolo de tratatele politice și de acorduri de aceeași factură, statul român trebuia să reglementeze, prin negociere directă, asemenea unui stat independent, și alte probleme, cum ar fi convenții de extrădare cu diferite guverne, convenții vamale, tratate de comerț, netrecând cu vederea nici necesitatea unei mai bune organizări a ministerului de externe (*Convenția mărcilor de fabrică și Tratatul de comerț cu Franța, Tratatul de Extrădare și de Comerț cu Anglia, Convenția Comercială cu Austria*, prin care se încheia războiul vamal, *Tratatul de Comerț și de Extrădare cu*

⁸⁵ Nicoale Filipescu, *Albii și roșii*, București, 1894, p. 22.

⁸⁶ Chiar dacă Al. Lahovari și Lascăr Catargiu se apropiau de Tripla Alianță, datorită rațiunii de stat și presiunii regelui, amândoi sunt filofrancezi, în timp ce Sturdza era germanofil declarat, în Rudolf Dinu, Adrian-Bogdan Ceobanu (ed.), *Alexandru Em. Lahovari: note, amintiri, corespondență diplomatică oficială și personală, (1877-1914)*, Paris, Petersburg, București, Roma, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, pp. 42-43.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸⁸ *Carol I: corespondență privată*, pp. 248-252.

⁸⁹ *Alexandru Em. Lahovari: note, amintiri, corespondență diplomatică*, p. 267.

Belgia, Tratatul de Comerț cu Serbia etc.).⁹⁰ Interesul pentru zona balcanică și mai ales pentru drepturile românilor din această zonă determina declanșarea unor negocieri și cu Imperiul Otoman. Înțelegând care era interesul direct al guvernului otoman, Lahovari stimula autoritățile de la Constantinopol să sprijine emanciparea civilă și religioasă a românilor macedoneni. În felul acesta, Imperiul Otoman găsea o modalitate foarte eficientă de a crea un element de contrapondere la acțiunile bulgare, sârbești, grecești, iar lucrul acesta se realiza prin încuviințarea înființării eforturilor școlare în mai multe localități din Macedonia.⁹¹ Privite în ansamblu, toate aceste demersuri, am putea spune că au fost încununuate cu succes, în primul rând pentru că a existat un stil aparte de a face politică externă a lui Lahovari. Lipsa patosului și a tonului vindicativ din intervențiile sale cu privire la politica externă a statului român a fost o constantă a stilului de a face politică a lui Lahovari. Din punctul lui de vedere, politica externă nu trebuia să fie nici măcar obiectul interpelărilor și a intervențiilor din Parlament, deci cu atât mai puțin discutată la adunări publice.⁹²

În fața unei opoziții tot mai ofensive, orchestrate de un lider politic precum D. A. Sturdza⁹³, nimeni altul decât cel care avea să cedeze presiunilor diplomației vieneze, în clipa în care devenea prim-ministru, același ministru de externe, conservator, făcea, la 28 noiembrie 1893, o intervenție, în care arăta că problema românilor din Transilvania și Basarabia trebuia tratată cu maturitate și prudență; asta pentru că politica internațională, în viziunea lui, nu accepta ca raporturile dintre state să fie abordate din perspectiva unor lupte desfășurate în arena politică.⁹⁴

Intervențiile acestea, spumoase de altfel, făceau parte din ceea ce contemporanii numeau *stilul lui Alexandru Lahovari* și asta pentru că după ani de activitate parlamentară și nu numai, își obișnuise deja auditoriul cu intervenții memorabile⁹⁵.

Peste doar doi ani, la 29 aprilie 1895, Lahovari a susținut un nou discurs, de această dată pe o temă de politică internă, prin care trăgea un semnal de alarmă în privința unei modificări, considerate de el absolut necesare, a legii electorale. Era și aceasta încercarea unui om, care se remarcase până atunci prin echilibrul său, ca violențele devenite o obișnuință în timpul campaniilor electorale, să fie pe cât posibil limitate, iar vinovații să poată fi trimiși în fața organelor de anchetă și de judecată

⁹⁰ Alexandru Lahovari, *Discursuri politice*, p. XXV.

⁹¹ *Ibidem*, p. XXIII.

⁹² *Ibidem*, p. XXXI.

⁹³ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. IV (1888-1895), București, 1904, p. 90. Vezi și *Alexandru Em. Lahovari: note, amintiri, corespondență diplomatică*, p. 304.

⁹⁴ „Putem între noi să facem pe matadorii, putem chiar să ne tratăm de mizerabili, dar politica externă cere tact, liniște și cuviință”, în Alexandru Lahovari, *Discursuri parlamentare*, p. 15.

⁹⁵ *Alexandru Em. Lahovari: note, amintiri, corespondență diplomatică*, p. 309; În luna decembrie a anului 1893, în Camera Deputaților, dar și în Senat, Lahovari le atrăgea atenția liberalilor că nu aveau motive să se mândrească cu politica lor față de românii din Transilvania, pentru că au procedat la expulzări și la alte măsuri restrictive.

ale statului român.⁹⁶ Guvernului conservator i-a revenit, tot în această perioadă dificilă, misiunea de a rezolva problema politicii vamale. Întâmplarea a făcut ca în cursul anului 1891 să fi expirat toate convențiile comerciale ale țării și, profitând de această situație, conservatorii încercau să înlocuiască sistemul convențiilor cu raportarea tuturor schimburilor comerciale la tariful vamal autonom, adoptat de liberali în 1886. În mod firesc, am putea spune, ținând cont de modul în care se raportaseră marile puteri europene, o bună perioadă de timp, la statul român, încercarea de a promova o politică financiar-vamală autonomă se lovea de o puternică rezistență din partea concernului european, mai ales când acesta constata numărul mare de mărfuri pe care guvernul român dorea să le supună tarifării.⁹⁷

Prudența de care dădeau dovadă conservatorii în direcția taxelor vamale pornea și de la o altă situație și anume starea reală a economiei românești, neputincioasă încă pentru a-și impune punctul de vedere în privința schimburilor comerciale europene. Judecând după reacțiile unora dintre guvernele europene, în fața încercărilor Executivului de la București de a promova o politică vamală autonomă, factorii decizionali conservatori înțeleseseră corect faptul că nu sosise încă vremea adoptării unei politici protecționiste. Pornind de la această realitate, Guvernul demara, la sfârșitul anului 1893, discuțiile pentru încheierea unor convenții comerciale cu Germania⁹⁸ și Austro-Ungaria. Cu multă greutate, România a încheiat noua convenție la 9 octombrie 1893 cu Germania, iar cu Austro-Ungaria, la 21 decembrie 1893. După trecerea unui examen destul de dificil, care poate fi considerat totuși unul trecut cu bine de către guvernul conservator, echipa ministerială a reușit semnarea unor convenții de aceeași factură cu Anglia, Italia, Franța, Elveția, Belgia. Toate vor avea la bază clauza națiunii celei mai favorizate.⁹⁹ După un an de la încheierea celor două convenții comerciale amintite, deputatul I. Grădișteanu întreba, la 8 decembrie 1894, dacă România intrase sau nu în Tripla Alianță. Zvonurile în privința aceasta erau tot mai multe, iar gesturile diplomatice și unele declarații ale liderilor de la București lăsau serios de înțeles acest lucru. Înțelegând capcana pe care o presupunea o asemenea întrebare, dar și riscurile pe care și le asuma, în condițiile în care tratatul cu Tripla Alianță rămânea în continuare unul secret, Take Ionescu răspundea destul de evaziv, reamintind însă faptul că, în 1883, fusese la guvernare I. C. Brătianu, ceea ce însemna că un răspuns categoric în această privință putea oferi D. A. Sturdza, în calitatea sa de fost ministru de externe¹⁰⁰. Fiecare dintre convențiile amintite erau adoptate de către statul român după desfășurarea unor dezbateri aprinse în Parlament. Acesta era de altfel momentul de care conservatorii aveau

⁹⁶ Alexandru Lahovari, *Discursuri politice*, p. XXVII.

⁹⁷ Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne*, p. 161.

⁹⁸ Anastasie Iordache, *Take Ionescu*, București, Editura Mica Valahie, 2001, p. 58.

⁹⁹ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți...*, p. 88.

¹⁰⁰ Replicile acestea aveau loc și în contextul creat de mitingul studentesc organizat pe 14 septembrie 1894, la București, care fusese interzis de autoritățile bucureștene de teamă ca nu cumva acesta să capete o amploare deosebită și o tentă iredentistă, cf. Anastasie Iordache, *Take Ionescu*, p. 59.

să profite, pentru a-și exprima, prin liderii lor autorizați, punctul de vedere cu privire la politica vamală a țării. Unul dintre aceștia era P. P. Carp¹⁰¹, cel care la 17 decembrie 1893 atrăgea atenția în privința unui joc diplomatic abil, pentru acceptarea de către marile puteri a unor tarife speciale pentru produsele industriale românești.¹⁰²

Coerența din cadrul echipei formate de Lascăr Catargiu și P. P. Carp era supusă din nou la grele încercări, în toamna anului 1895.¹⁰³ De această dată, motivele erau de-a dreptul neobișnuite pentru lumea politică românească. Practic, în timp ce Lascăr Catargiu era preocupat de identificarea unei modalități prin care formațiunea sa politică să obțină un nou mandat, junimiștii doreau să se retragă, afirmind faptul că o schimbare de regim ar fi fost absolut necesară întregii țări.¹⁰⁴ Mai exista însă un element, care generase astfel de discuții, și anume soluționarea conflictului mai vechi dintre Lascăr Catargiu și P. P. Carp¹⁰⁵, lor alăturându-li-se în ultimul timp și Gh. Gr. Cantacuzino.¹⁰⁶ Nu doar acestea erau neînțelegerile dintre conservatori. Celor amintite li se adăugau presiunile exercitate de președintele Camerei Deputaților, G. Manu și de cel al Senatului, Gh. Gr. Cantacuzino, ambii amenințând cu demisia din funcțiile pe care le dețineau dacă P. P. Carp nu ar fi acceptat amendamentele pe care le propuseră pentru legea mineritului. La insistența lui Lascăr Catargiu și a lui Alexandru Lahovari, P. P. Carp avea să le accepte.¹⁰⁷ Chiar dacă liderul junimist ceda acestor presiuni și, ca urmare a unor discuții cu Lascăr Catargiu și Alexandru Lahovari, intențiile lui Carp erau clare și dezvăluite parțial de un apropiat al său, în iulie 1894.¹⁰⁸ În aceste condiții, discuțiile legate de momentul în care ar fi trebuit să fie organizate noile alegeri parlamentare¹⁰⁹ nu erau decât simple artificii politice, de care junimiștii se vor folosi din plin. Astfel, se ajunge ca la sfârșitul lui septembrie 1895, liderii junimiști să-și prezinte demisia. Toate eforturile pe care Lascăr Catargiu le depunea în perioada următoare, pentru menținerea unei anumite coerențe în interiorul familiei conservatoare eșuau categoric, ori în această situație, singurul lucru care-i mai rămânea de făcut era acela al prezentării demisiei.¹¹⁰

În condițiile tuturor ezitărilor din cadrul Partidului Conservator¹¹¹, venirea la

¹⁰¹ Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, p. 310.

¹⁰² G. Tașcă, *Politica economico-socială a lui P. P. Carp*, București, 1938, p. 28.

¹⁰³ Romulus Seișanu, *Take Ionescu. Omul. Ideile și faptele sale*, București, Editura Universul, 1930, p. 77.

¹⁰⁴ C. I. Istrati, *De ce suntem conservatori*, București, Editura Göbl, 1904, p. 81.

¹⁰⁵ Romulus Seișanu, *Take Ionescu...*, p. 77.

¹⁰⁶ Liviu Brătescu, *Liberali versus conservatori. Monumente publice și memorii concurente în România modernă (1866-1914)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, pp. 274-277.

¹⁰⁷ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți...*, p. 91.

¹⁰⁸ Titu Maiorescu, căci la el ne referim, consemna intenția lui P. P. Carp de a provoca o criză în interiorul formațiunii aflată la guvernare, care să-i creeze posibilitatea ca în alegerile parlamentare din toamna anului 1895 fiecare lider (cel junimist și cel conservator) să intre în campanie cu propria lui formațiunea politică, cf. *Ibidem*.

¹⁰⁹ Anastasie Iordache, *Take Ionescu*, p. 60.

¹¹⁰ Ion Bulei, Ion Mamina, *Guverne și guvernanți*, p. 91.

¹¹¹ C. Istrati, *De ce suntem conservatori?* pp. 95-96.

guvernare a liberalilor¹¹², conduși de către cel care era și președinte al P.N.L., D. A. Sturdza, la 4 octombrie 1895, apărea ca o mișcare politică firească.¹¹³ Prima problemă pe care noul guvern trebuia să o rezolve era aceea a suportului parlamentar, motiv pentru care în toamna lui 1895, legislativul era dizolvat, noi alegeri urmând să aibă loc.¹¹⁴ Credibilitatea în plan intern și extern devenea în curând pentru liberali adevărata lor problemă, în condițiile în care aflați în opoziție, prin liderul lor și nu numai, liberalii își luaseră diferite angajamente și se pronunțaseră cu privire la diferite teme, într-un mod foarte radical. Una dintre acestea era critica permanentă a monarhiei austro-ungare, pentru politica dusă față de românii din teritoriile aflate în componența Imperiului Austro-Ungar.¹¹⁵ Dornic să-l liniștească pe suveran, în privința faptului că înțelegea necesitatea unei schimbări de atitudine față de monarhia vecină, Sturdza simțea nevoia să comită rapid un gest politic important, dar care avea să-i aducă un număr impresionant de critici. Când spunem acest lucru ne gândim la declarația rostită la Iași, pe 13 octombrie 1895, prin care retracta multe din afirmațiile sale anterioare, cu privire la politica Imperiului Austro-Ungar față de românii din Transilvania.¹¹⁶ Indiferent de contextul politic intern sau extern, gestul liderului liberal era unul neobișnuit și avea să-l urmărească o bună parte a carierei sale. Cel mai sugestiv, în privința ecoului negativ al unui demers politic precum cel amintit, era Al. Lahovari care, de la tribuna Parlamentului, îi spunea lui D. A. Sturdza: „Când te vei fi îngenunchiat dumneata la Iași sau la București, noroiul va rămâne pe grumajii țării și nu numai pe fruntea d-tale”¹¹⁷. Cele două discursuri la care făcea trimitere Lahovari erau practic o denunțare a întregului sprijin pe care statul român îl acordase de-a lungul timpului mișcării naționale din Transilvania¹¹⁸, dar și un fel de angajament de neînțeles luat față de guvernul vienez, prin care promitea renunțarea la orice formă de sprijin pe viitor, văzută ca un amestec chiar de un oficial al statului român în treburile interne ale dublei monarhii.¹¹⁹

¹¹² Anastasie Iordache, *Take Ionescu*, p. 62.

¹¹³ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. IV, p. 326.

¹¹⁴ Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, p. 338.

¹¹⁵ În luna august, 1894, Carol I îi împărtășea ministrului Italian, la București, temerea că agitația și animozitatea ce domneau în România, vizavi de monarhia austriacă ar fi putut să se transforme foarte ușor în ură, compromițând cooperarea necondiționată a Armatei Române în eventualitatea unui conflict alături de Tripla Alianță, cf. *Alexandru Em. Lahovari: note, amintiri, corespondență diplomatică*, p. 38.

¹¹⁶ Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, p. 376.

¹¹⁷ Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, p. 56.

¹¹⁸ La 25 septembrie 1894, într-o adunare la sala Dacia, D.A. Sturdza afirma: „am fi o mortăciune dacă am ședeă impasibili”. Cu acest prilej, făcea și declarația prin care denunța numerele mandatelor eliberate de Take Ionescu, din fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, pentru Transilvania, contrazicând asigurarea dată de Lahovari ca ministru de externe, care arăta că sumele de bani erau distribuite doar școlilor și bisericilor române sărace, și nu mișcării naționale, cf. Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, p. 54.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 56.

Beneficiind de prezența unui ministru de interne precum N. Fleava, Guvernul liberal nu avea să aibă prea multe emoții la alegeri. Ceea ce nemulțumea opoziția era chiar recomandarea acestuia, așa cum se obișnuia de altfel, către reprezentanții săi din teritoriu, și anume ca alegerile să se desfășoare în condițiile respectării depline a ordinii publice¹²⁰. Obținând un număr de 177 de mandate din 183, liberalii aveau toate motivele să spere la o nouă lungă guvernare. În ciuda unei astfel de majorități, echipa aflată sub conducerea lui D.A. Sturdza nu avea să se remarce prin foarte multă coerență, singurul câștig al perioadei următoare fiind acela al faptului că prin schimbarea de guvern realizată, se punea practic în aplicare principiul numit *rotativa guvernamentală*.

Maniera binecunoscută de organizare și desfășurare a alegerilor din toamna anului 1895 contribuia din plin la ratarea unui nou mandat de deputat, de această dată de Vâlcea, de către Alexandru Lahovari. În ciuda acestui eșec, el rămânea în continuare un atent observator al scenei politice românești. Una dintre ultimele sale intervenții avea loc la 26 octombrie 1896 și era prilejuită de modul în care gestionase întreaga problemă a mitropolitului Ghenadie, guvernul condus de D. A. Sturdza.¹²¹ După câteva luni de la această ultimă intervenție, Lahovari pleca la Paris, unde avea să și moară, la 4 martie 1897. Vestea morții liderului conservator producea o adevărată stupeoare în țară, contribuind, în același timp, la apariția unui sentiment de solidaritate națională cu familia acestuia, dar și cu formațiunea politică în care activase. Unul dintre cei care demonstra că știa să treacă peste vechile rivalități era Eugeniu Carada, implicat în demararea procesului de inaugurare a unei statui, pentru fostul ministru de externe conservator.¹²²

Anunțul morții lui Lahovari, la București, era făcut de Grigore Ghica, ministrul plenipotențiar al României la Paris.¹²³ În Camera Deputaților, știrea decesului lui Lahovari a devenit publică prin anunțul din 4 martie 1897, făcut de către Alexandru Marghiloman¹²⁴, iar liberalul Mihai Pherechydé era acel care solicita, în semn de doliu, scurtarea ședinței deputaților în acel moment.

Astfel, Alexandru Lahovari părăsea scena politică și pe cea a vieții în egală măsură în aceeași manieră discretă în care trăise. Pentru el, politica externă a presupus o anumită dăruire în favoarea intereselor reale ale statului român și din acest motiv nu a ezitat, în condițiile unui climat internațional agitat, să facă apel la adversarii săi politici, pentru a nu duce nemulțumirile politice interne în plan extern.

---

¹²⁰ Traian Lungu, *Viața politică în România...*, p. 205.

¹²¹ *Cuvântarea lui Gh. Gr.Cantacuzino* în Alexandru Lahovari, *Discursuri politice*, p. XXXVI.

¹²² Constantin Răutu, *Eugeniu Carada, omul și opera 1836-1910*, Craiova, Editura Ramuri, 1940, pp. 262-263.

¹²³ Simona Lahovari trimite și ea o telegramă Regelui Carol I, în *Evenimentul*, 7 martie 1897, p. 3.

¹²⁴ *Idem*, 5 martie 1897, p. 2.

Conservator moderat, atent la adevăratele nevoi ale țării, preocupat de o bună poziționare a statului român în planul relațiilor internaționale, Alexandru N. Lahovari s-a dovedit, prin întreaga sa activitate, un strălucit reprezentant al generației sale preocupat de realizarea unei evoluții firești a societății românești, departe de tendințele revoluționare, anarhice, prezente și ele în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

ALEXANDRU N. LAHOVARI. THE DIPLOMAT AND THE POLITICIAN

(Abstract)

A keen observer of the Romanian political scene and often acting as arbitrator within different conservatory groups, Lahovari manages through his positions to become appreciated by politicians from the entire Romanian political spectrum. His careful but uncompromising approaches regarding topics related to foreign policy gradually turn him into a real authority in the field. All this contributes to the outlining of a politician in tune with the problems of the Romanian society for whom the watchword was stability rather than political partisanship.

To him foreign policy had always implied a certain dedication to the true interests of the country and because of this there had been no hesitation on his behalf, especially within an agitated international climate, to resort to his political adversaries in order to prevent internal political dissatisfactions to affect Romanian foreign policy. A moderate conservative, mindful of the actual needs of the country, preoccupied with gaining the Romanian state a favourable position within the larger area of international relations, Alexandru N. Lahovari became by means of his entire activity a brilliant representative of his generation, concerned with the implementation of a natural evolution of Romanian society, far removed from the revolutionary, anarchic tendencies manifesting themselves in the second half of the 19th century.

Keywords: diplomacy, the national question, governmental crisis, foreign policy, the conservative family.